

AURORA'S KIMMEN ONTSLOOTEN
DOOR DE GEBEDEN VAN EEN MORGEN-DIGTER

[I]

Grootstooker van het goud, die met uw dart'le vlammen
De zilv're velden roost van 't lagchende gestarnt',
't Geen met zyn Watervuur op puin van wolken barnt,
Waar 's nu de Zegevuist, die nevelen kon rammen?

[II]

Steigt op uw Dagkaros, Beheerscher van de dampen,
En ruk de Paarden langs de lendens van den nagt,
Die met zyn sproeten heeft al 't flikk'rend stof verkragt,
Zo kan de Lier zig vast aan Daphnes lauw'ren klampen.

[III]

De Kunstgodin, die reist, van dons en Zwaane-pluimen,
En pronkt haar blanken hals met traanen van de zon,
Die Thetys ronnen doet tot paerlen in haar bron,
Eêr bruine Duikers haar van zilte wortels schuimen.

[IV]

Daar tuurt zy op de kim, op jonge morgenblikken,
En ziet Auroor gehult in weelig roozenbloed,
Schoon dat de Winterbeer in Zee, en Duinen wroet,
Om met een gryzen muil al 't Aardryk in te slikken.

[V]

Het Diamant-paleis ontgrendelt van zyn slooten,
Zet zyne deur wyt op voor 't al doordringend ligt,
Dat al, waar 't straalt, zig zelfs een gulden zetel stigt,
Om 't duister Reuzendom ten afgrond in te stooten.

[VI]

't Wordt tyt voor Pallas, om een Krygsgeveg te waagen,
En als een Amazoon te rukken voor den wal,
Daar domheit zuizebolt voor 't ongemeen geschal,
Dat Vrouw Minerva maakt, om 't wanstal weg te jaagen.

[VII]

Dog donder niet te fel uit Etna's Moortspelonken,
Nog braakt geen Sulphur-mein uit keelen van metaal,
Daar 't helsche Veldgeluid aan stukken barst op 't staal;
Maar laat de Lelyvaân zyn aan uw as geklonken.

Willem van Swaenenburg

Uit: *Parnas, of de zang-godinnen van een schilder*, 1724.

D E SLEUTEL

“AURORA'S KIMMEN ONTSLOOTEN DOOR DE GEBEDEN VAN
EEN MORGEN-DIGTER” VAN WILLEM VAN SWAANENBURG

PAUL CLAES

Gepubliceerd in *Ons Erfdeel* 2010/2.

Zie www.onserfdeel.be of www.onserfdeel.nl.

In de lyriek van de Lage Landen zijn maniëristische meesters zeldzaam: wie is onze Gongora, onze Marino, onze Donne? Het spitse vernuft van Huygens stuitte tegen de lage zolderbalken van zijn Hollandse binnenhuis. De barokke Revius was te rechtzinnig om zich al te ver door zijn vervoering te laten meeslepen. De enige echte maniërist uit onze gewesten is Willem van Swaanenburg (1679-1728), de schilder-dichter uit Zutphen die tegen het classicisme ten strijde trok. Hoewel zijn hermetische poëzie om toelichting schreeuwt, zijn nog weinig van zijn verzen echt verklaard.

Wat maakt een gedicht als dit zo duister? Een eerste moeilijkheid is het vondeliaans verheven vocabulaire dat “Swaan” voor zijn dichterlijke vlucht koos. Niets is hier vanzelfsprekend. Zo betekent “kimmen” in de titel “aan de kim verschijnen, dagen”. In strofe I is “roosten” “verzengen”, “barnen” “branden” en “lagchen” “lieflijk stralen”. In strofe II betekent “rukken” “laten rijden”; “lendens” (lendenen) is een bouwkundige term voor de aanzet van een gewelf; “sproeten” zijn “vlekken”, “verkrachten” is “ontkrachten, temperen”, “klampen” is “verwerven, veroveren”. In strofe III staat “reizen” voor “oprijzen”, “pronken” voor “tooien”, “ronnen” voor “stollen”, “haar” voor “ze”, “schuimen” voor “wegnemen, roven”. In strofe IV zijn “morgenblikken” de “eerste stralen van de zon” en is de “winterbeer” een “ijsbeer”. In strofe V is “opzetten” “openzetten”, “stichten” “oprichten” en “reuzendom” “reuzenvolk”. In strofe VI staat “rukken” voor “oprukken”, “zuizebollen” voor “duizelen, wankelen” en “wanstal” voor “gedrochtelijke wezens”. In strofe VII is de “Sulphur-mein” een “zwavelmijn” en is “Veldgeluid” “strijdrumoer”.

Een tweede hinderpaal is de gezochte formulering. Onze maniërist gebruikt in plaats van het gewone woord stevast een indirecte uitdrukking. Typisch is de omschrijving

“Aurora’s kimmten” (het aan de horizon verschijnen van Aurora) voor de dageraad. Andere voorbeelden zijn “Grootstooker van het goud” en “Beheerscher van de dampen” voor de verpersoonlijkte zon. Het “flikk’rend stof” is een beeldende omschrijving voor de verstrooide sterren. De “traanen van de zon”, een variant op de traditionele “tranen van de dageraad”, zijn dauwdruppels. Het “Diamant-paleis” is de hemel met zijn fonkelende sterren. In de slotstrofe wordt een vuurspuwende vulkaan aangeduid als “Etna’s Moortspelonken”, een overvloed aan buskruit als “Sulphur-mein” en kanonmonden als “keelen van metaal”: drie beelden voor het losbarstend ochtendlicht.

Van Swaanenburg stapelt de vernuftige beelden op. Zijn spitsvondigheden kunnen zich meten met de *conceits* en *conceits* van Italiaanse en Engelse collega’s. Zo doet de titel met een paradoxale woordspeling de morgen-dichter de dag *ontsluiten*. De zonnegloed van de eerste strofe verzengt geen gouden korenvelden, maar zilveren sterrenvelden. Hun flauwe schijnsel creëert een paradoxaal “Watervuur”. Een hendiadys (de voorstelling van een samengesteld begrip door twee nevenschikte substantieven) is “dons en Zwaane-pluimen” in plaats van “donsbed” (v. 9). In strofe IV is Aurora gehuld in het ochtendrood van rozenbloed, terwijl het ochtendgrauw rondwaart als een grijze poolbeer.

Het derde obstakel biedt de lezer de hoofdsleutel voor het begrip. De “morgen-dichter” heeft zijn gedicht opgezet als een allegorie, waarin natuurverschijnselen systematisch als mythologische figuren worden verbeeld.

De eerste strofe is het eerste van de “gebeden” waarmee de dichter de dageraad aanroept. Achter de einder stookt de zonnegod het vuur al op dat met zijn vlammen de nachtelijke hemel verzengt. Het waterige licht van de sterren straalt vriendelijk op het “puin” (de vormeloze resten) van de wolken. Alleen de “Zegevuist” van het felle zonlicht zal het duister als een stormram kunnen doorboren.

In de tweede strofe roept de dichter de zonnegod aan als “Beheerscher van de dampen”, bedwinger van wolken en nevels. Hij bidt hem zijn wagen te bestijgen om daarmee over het hemelgewelf te rijden en de duisternis te verdrijven. Door deze dagrit zal de zonnegod Phoebus Apollo twee van zijn attributen kunnen verenigen: de “Lier”, die zijn harmonieuze dichtkunst symboliseert, en de “laurier” van zijn overwinning op de nacht. “Daphne’s lauw’ren” zinspeelt op zijn achtervolging van de nimf Daphne, die veranderde in de laurier waarmee de goddelijke minnaar zich bekrante.

In de derde strofe verschijnt een nieuw personage: Pallas of Minerva, die hier wordt omschreven als kunstgodin en verder nog als krijgsgodin optreedt. Zij rijst op uit “dons en Zwaane-pluimen” (een donzen bed van witte wolken) en tooit zich met “traanen van de zon” (een krans van dauwdruppels). In een geleerde uitweiding beschrijft de dichter hoe de watergodin Thetys (eigenlijk Tethys) de tranen tot parels laat stollen op de zeebodem, waar “bruine” (inlandse) duikers de schelpen losrukken van hun “zilte wortels”.

In de vierde strofe tuurt de godin naar de kim, waar Aurora, de jeugdige godin van de dageraad, zelf al met “jonge morgenblikken” straalt. Het ochtendrood contrasteert met het ochtendgrauw. Dat laatste wordt met een gedurfd beeld een ijsbeer wiens grijze muil de hele wereld met zee en duinen (water en land) verzwelgt.

In de vijfde strofe opent het “Diamant-paleis” van de sterrenhemel zijn poorten voor de zonnegod. Waar zijn licht straalt, verrijst voor hem een gulden zetel, een goddelijke troon die de duistere wolken verdrijft. Hun enorme vormen worden mythologisch verbeeld als Giganten: mythologische reuzen die ooit de hemel bestormden, maar door de Olympische goden werden teruggedreven.

In de zesde strofe roept Pallas met haar krijgstrompet op tot de strijd tussen licht en duister. De godin van kunst en wijs krijgsbeleid is de aangewezen tegenstandster van de even wanstaltige als domme reuzen. Als oorlogsgodin lijkt Vrouw Minerva een van de krijgshaftige Amazonen die ooit voor de wal van Troje vochten. Haar oorverdovend geschal doet de vijand wankelen, nog voor de echte strijd is aangebroken.

In de zevende en laatste strofe richt de dichter opnieuw een bede tot de zonnegod en vraagt hem zijn geweld te temperen. Het felle zonnevuur wordt voorgesteld als een vulkaanruptie en als artillerievuur (een actualisering van de klassieke zonneschichten). Op het slagveld stuit het strijdrumoer van de helse vijand op het “staal” (het schild van de schutsgodin Pallas). In een allerlaatste bede vraagt de dichter aan de zonnegod de as van zijn wagen te tooien met een strijdvaandel. Die “Lelyvaân” is de Franse koningsvlag met gouden lelies op een veld van azuur: een suggestief symbool van de vlammen die de hemelkoning op het hemelblauw zal strooien.

Volgens zijn collega's schreef Willem van Swaanenburg pure nonsens. Zij vergisten zich. Zelfs in zijn visionaire fantasieën was deze maniërist even rationeel als zijn classicistische tijdgenoten. Zoals de zon het ochtendduister met haar stralen doorboort, zo moet de lezer dit obscure gedicht met flitsend inzicht doorpriemen.
